

وضعیت آموزش و شاگردپروری در نظام طراحی قالی معاصر تبریز

عبداله میرزایی^۱

چکیده

شهر تبریز از دیرباز به عنوان یکی از مراکز اصلی تولید و صادرات قالی ایران به شمار می‌رود. بخش عمده‌ای از شاهکارهای قالی‌بافی ایران که امروزه زینت بخش موزه‌های سرتاسر جهان هستند، در این شهر بافته شده‌اند. شهرت قالی‌های معاصر تبریز عمدتاً وابسته به ویژگی‌های طراحی و رنگ‌بندی این قالی‌ها می‌باشد که برآمده از ذوق‌آزمایی و خلاقیت طراحان قالی این شهر هستند. بگونه‌ای که تنوع و نوآوری در طرح و رنگ مشخصه بارز در بیان ویژگی قالی‌های تبریز می‌باشد. هدف از این پژوهش شناخت فرآیندهای آموزش و شاگردپروری طراحان قالی معاصر تبریز می‌باشد. نتایج نشان دادند تنوع در شیوه‌های آموزش و شاگردپروری در نظام طراحی قالی تبریز باعث شده است تا طراحان قالی هر کدام سعی در شخصی‌سازی کنش‌های خویش داشته باشند. این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی می‌باشد که با استفاده از داده‌های حاصل از منابع میدانی به شیوه کمی و کیفی به انجام رسیده است.

واژگان کلیدی: آموزش، شاگردپروری، تبریز، طراحان قالی معاصر

همایش ملی فرش
و نیازهای معاصر
آبان ۹۷

۱- مقدمه

شهر تبریز در تاریخ ایران دوره اسلامی همواره از جایگاه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ویژه‌ای برخوردار بوده است. این شهر در دوره صفوی به عنوان پایتخت نخست این سلسله انتخاب و آثار عظیم هنری در پرتو حمایت‌های دربار صفوی در آن تولید شدند. بخش عمده‌ای از شاهکارهای قالی‌بافی ایران که امروزه زینت بخش موزه‌های سرتاسر جهان هستند، در این دوره بافته شده‌اند. مزیت و جنبه‌های هنری این قالی‌ها و شهرت عالم‌گیر آنها عمدتاً مدیون طرح و نقش و رنگ بندی زیبای آنها می‌باشد. ظرافت، زیبایی، ساختار ترکیب و انسجام نقوش در این قالی‌ها که از آنها به عنوان مولفه‌های بصری قالی‌ها یاد می‌شود، حاصل ذوق آزمایی و خلاقیت هنرمندان طراح هست که در همکاری با سایر عوامل درگیر در نظام تولید قالی تبریز اقدام به طراحی و رنگ‌بندی طرح‌های قالی‌های کلاسیک تبریز دوره صفوی نموده‌اند.

در عصر قاجار و پس از سپری شدن بیش از یکصد سال دوران فترت و انزوای هنر- صنعت قالی ایران، یکبار دیگر این شهر تبریز بود که به واسطه برخورداری از مزیت‌های انسانی همچون تجار موقع شناس و آگاه و مزیت‌های سیاسی، اجتماعی و جغرافیایی خود و تحت تاثیر محرک‌های بیرونی و پدیده‌هایی چون انقلاب صنعتی و تبعات اجتماعی و اقتصادی آن، زمینه‌های احیای مجدد قالی‌بافی ایران را فراهم ساخت.

از دوره قاجار و در طول قرن بیستم تا دوره معاصر، شهر تبریز موقعیت خود را به عنوان مرکز اصلی تولید و صادرات قالی ایران به عنوان فرآورده فرهنگی و هویتی این سرزمین حفظ کرده است. در دهه‌های اخیر و با توسعه ابزارهای جهانی شدن و نفوذ هر چه بیشتر مفاهیم و اصطلاحات همراه این پدیده در قالب امواج مدرنیسم، مولفه‌های بصری قالی‌های تبریز دچار تغییرات عمده‌ای شده‌اند. مسأله اصلی این پژوهش گونه‌گونی و ایجاد تنوع گسترده در مولفه‌های بصری قالی‌های معاصر تبریز می‌باشد. با توجه به جایگاه محوری طراحان قالی در بروز تغییر در مولفه‌های بصری و هویتی قالی‌های هدف اصلی این پژوهش شناخت فرآیندهای جامعه‌پذیری و آشنایی با قواعد و قراردادهای کنش طراحی در بین طراحان قالی معاصر تبریز می‌باشد. از آنجایی که فرآیندهای جامعه‌پذیری منجر به شکل‌گیری مهارت‌ها و توانمندی‌های عاملان در نهاد آنها می‌شود به طوری که بازتاب این فرآیند در کنش‌های این عاملان قابل مشاهده است، لذا شناخت این فرآیندها در تبیین روشمند و فرآیندی کنش‌های این عاملان نقش مهمی دارد. از این رو سوال اصلی این پژوهش عبارت است از: ۱- آموزش طراحان در نظام طراحی قالی معاصر تبریز چگونه صورت می‌گیرد؟ ۲- ارتباط میان فرآیندهای آموزش و کنش‌های طراحان قالی معاصر تبریز چگونه است؟

از آنجایی که نتایج این پژوهش می‌تواند در تدوین و اجرای برنامه‌های حمایتی و ارشادی نهادهای مختلف به کار گرفته شوند، لذا این پژوهش به لحاظ هدف از نوع پژوهش‌های کاربردی می‌باشد که با استفاده از قابلیت‌های هر دو روش کمی و کیفی به انجام رسیده است. جمع‌آوری اطلاعات پژوهش به صورت میدانی و با حضور در بازار تبریز از طریق تکمیل پرسشنامه‌های ساختمان با مشارکت ۲۰ نفر از طراحان فعال در نظام طراحی قالی معاصر تبریز صورت گرفته است.

۲- نظام آموزش و شیوه‌های شاگردپروری

جامعه‌شناسان نظام آموزش را فراتر از نظام‌های آموزشی کنونی آکادمیک می‌دانند که به آموزش مدرسه‌ای نیز معروف شده‌اند. از نظر جامعه‌شناسان افراد عضو یک جامعه در قالب زندگی و مشارکت در درون آن جامعه آداب اجتماعی خاص آن جامعه را از قبیل هنجارها، ارزش‌ها و سایر ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی فرا می‌گیرند. فعالیت در درون نظام‌ها، نهادینه شدن هنجارها و رفتارهای صحیح درون یک نظام و انتقال آنها از نسلی به نسل دیگر را در پی دارد. استمرار این فرآیند و مشارکت در نظام‌ها به درونی‌سازی ارزش‌ها و باورهای اساسی آن نظام کمک نموده و زمینه انتقال فرهنگ و مبانی درونی نظام‌ها را در طی زمان فراهم کرده و باعث بقای جامعه و نظام می‌شود. زیرا از این طریق است که افراد آداب فعالیت در یک صنف را فرا گرفته و می‌توانند به عنوان عضوی سازگار با سیستم حاکم عمل نمایند. با توجه به اینکه نظام آموزش، یکی از بسترهای مهم جامعه‌پذیری افراد جهت اعمال عاملیت خویش در درون نظام‌ها می‌باشد و ابزار اعمال این عاملیت که همان قواعد و منابع هستند در نظام آموزش قابل کسب می‌باشد، لذا نقش این نظام و کیفیت و نوع قواعد و منابع ارایه شده در آن اهمیت پیدا کرده و در کنش‌های طراحان خود را آشکار می‌کند. از این رو می‌توان گفت، نظام آموزش طراحی قالبی در تبریز به نسبت نوع قواعد و منابع و استانداردهایی که از آن برخوردار است در شکل‌گیری نظام فکری و بنیان‌های معرفتی و شیوه‌های کنش طراحان موثر است. مقدمه کوتاه فوق نشان می‌دهد شناخت ویژگی‌های نظام شاگردپروری و ابعاد مختلف آن می‌تواند در تبیین وضعیت کنش‌های افراد فعال در درون آن نظام موثر بوده و ابزارهای تحلیلی لازم را برای مطالعات زمینه‌ای پژوهشگران فراهم سازد. در ادامه مولفه‌ها و ویژگی‌های برآمده از نتایج مطالعات میدانی که ابعاد مختلف نظام طراحی قالبی تبریز را به تصویر کشیده است معرفی شده است.

۳- گزارش یافته‌ها

داده‌های حاصل از پرسشنامه‌های میدانی که با همکاری و مصاحبه با تعداد بیست نفر از طراحان شناخته شده و فعال نظام طراحی قالبی تبریز تکمیل شدند بعد از کدگذاری و انجام مراحل آماده‌سازی اولیه با کمک نرم افزار تحلیل آماری SPSS مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفته و نتایج زیر بر مبنای شاخص‌هایی آماری مانند فراوانی، درصد فراوانی، میانگین، درصد ارائه از این تحلیل‌ها حاصل شد.

۱-۳- وضعیت سنی جامعه آماری

بر اساس طرح نامه اولیه، تعداد طراحان جامعه آماری مورد مطالعه بیست نفر تعیین شده بود که نتیجه تحلیل‌ها توزیع سنی این افراد را به شرح جدول ۱ مشخص نمودند.

جدول ۱- وضعیت سن جامعه آماری نمونه

سن	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تراکمی
۳۱	۱	۵	۵
۳۵	۲	۱۰	۱۵
۳۸	۱	۵	۲۰
۴۰	۲	۱۰	۳۰
۴۱	۱	۵	۳۵
۴۲	۱	۵	۴۰
۴۴	۲	۱۰	۵۰
۴۷	۱	۵	۵۵
۴۸	۱	۵	۶۰
۵۰	۱	۵	۶۵
۵۶	۲	۱۰	۷۵
۵۹	۱	۵	۸۰
۶۱	۱	۵	۹۰
۷۲	۱	۵	۹۵
۷۵	۱	۵	۱۰۰
جمع	۲۰	۱۰۰	--

اطلاعات این جدول نشان می دهد میانگین سن طراحان مصاحبه شونده یا جامعه آماری مورد نظر ۴۸/۹ سال می باشد. وجود تنها یک طراح زیر ۳۵ سال در بین جامعه آماری نشان از فعال نبودن جامعه دانشجویی و طراحان جوان به طور مستقل و مشهود در نظام طراحی قالی تبریز دارد. این نتایج، نشان از عدم وجود انگیزه های کافی جهت ورود افراد جوان به این صنف دارد. تداوم روند فعلی نیز می تواند در شدت بخشیدن به انقطاع نسلی میان طراحان قدیم و جدید و اخلال در روند طبیعی جامعه پذیری آنها منجر شود.

۲-۳- وضعیت تحصیلی جامعه آماری

جامعه مورد نظر این تحقیق از نظر سطح تحصیلات در پنج گروه شامل تحصیلات راهنمایی، متوسطه، دیپلم، فوق دیپلم و لیسانس قرار گرفتند. در این بین بیشترین فراوانی متعلق به افراد با تحصیلات دیپلم با تعداد ۸ نفر و معادل ۴۰ درصد می باشد. کمترین فراوانی نیز متعلق به افراد با تحصیلات فوق دیپلم و لیسانس می باشد که هر کدام تنها یک نفر معادل ۵ درصد از کل نمونه را به خود اختصاص داده اند (جدول ۲).

جدول ۲- توزیع فراوانی نمونه بر اساس گروه های تحصیلی

تحصیلات	فراوانی	درصد
راهنمایی	۵	۲۵
متوسطه	۵	۲۵
دیپلم	۸	۴۰
فوق دیپلم	۱	۵
لیسانس	۱	۵

داده های حاصل از جدول ۲ نشان می دهد ۹۰ درصد از جامعه آماری مورد نظر این پژوهش که شامل طراحان قالی فعال در نظام تولید فرش تبریز می باشند از تحصیلات دانشگاهی برخوردار نیستند. این یافته همچنین نشان دهنده عدم حضور فارغ التحصیلان دانشگاهی رشته های مرتبط با طراحی و تولید صنایع دستی و فرش در نظام طراحی فرش تبریز می باشد. سطح تحصیلات پایین همچنین نشان دهنده کم اثر بودن توسعه رشته های دانشگاهی مرتبط با فرش در کمک به ارتقا کیفی طرح ها و جایگزینی طراحان تحصیلکرده جوان با نسل سنتی فعلی می باشد.

۳-۳- سابقه کار جامعه آماری نمونه

یافته های مربوط به جامعه آماری این تحقیق از نظر سابقه کار طراحی فرش در ۷ گروه ۱-۱۰ سال، ۱۱-۲۰ سال، ۲۱-۳۰ سال، ۳۱-۴۰ سال، ۴۱-۵۰ سال، ۵۱-۶۰ سال و ۶۱-۷۰ سال جای گرفتند (جدول ۳). این یافته ها نشان می دهند، بیشترین تعداد طراحان فعال در نظام طراحی قالی تبریز با تعداد ۷ نفر دارای سابقه کار ۲۱-۳۰ سال و کمترین تعداد نیز به طور مشترک

در گروه ۵۱-۶۰ و ۶۱-۷۰ سال هر کدام با یک مورد جای گرفته‌اند. برآیند جدول میانگین ۲۸/۷ سال سابقه کار را برای جامعه آماری مورد بررسی نشان می‌دهد. چنین آماری، ضمن تاکید بر اهمیت تجربه در این صنف، نشان از مسن بودن جامعه طراحان تبریز داشته و تاکید بر بروز ناهنجاری در سیر طبیعی جامعه پذیری طراحان جوان می‌باشد.

جدول ۳- توزیع فراوانی نمونه بر اساس سابقه کار طراحی

سابقه کار	فراوانی	درصد
۱۰-۱	۲	۱۰
۲۰-۱۱	۴	۲۰
۳۰-۲۱	۷	۳۵
۴۰-۳۱	۲	۱۰
۵۰-۴۱	۳	۱۵
۶۰-۵۱	۱	۵
۷۰-۶۱	۱	۵

۳-۴- وضعیت شغلی جامعه آماری نمونه

موقعیت شغلی جامعه آماری نمونه از نظر تداوم شغل خانوادگی و یا ورود از مجموعه بیرون از نظام طراحی و تولید قالی به این نظام در این قسمت مورد سنجش قرار گرفته است (جدول ۴). نتایج نشان می‌دهند تنها ۳۵ درصد از جامعه آماری تحقیق شغل خانوادگی و پدری خود را انتخاب کرده‌اند و ۶۵ درصد طراحان قالی تبریز بدون سابقه خانوادگی وارد این شغل شده‌اند. ورود افراد خارج از این نظام به حوزه طراحی قالی تبریز نشان دهنده کاهش انگیزه و رغبت طراحان پیشکسوت در ترغیب فرزندان برای ورود به این شغل و تغییر معیارها و مبانی نظام استاد شاگردی که منتقل کننده ظرافت‌های مشاغل سنتی از پدر به فرزند بود، دارد. همچنین ورود افراد متفرقه به این نظام با پیشینه‌های تجربی و اجتماعی متفاوت، ورود معیارها، ایده‌ها و انگیزه‌های متنوع به نظام طراحی قالی تبریز را تسهیل کرده و به بروز گونه‌گونی در مولفه‌های بصری قالی‌ها می‌انجامد.

جدول ۴- وضعیت شغلی جامعه آماری نمونه

سابقه خانوادگی طراحی قالی	فراوانی	درصد
دارم	۷	۳۵

سابقه خانوادگی طراحی قالی	فراوانی	درصد
ندارم	۱۳	۶۵

۵-۳- ارزیابی رضایت شغلی و توصیه به دیگران جهت ورود به نظام طراحی قالی

در این بخش میزان رضایت مندی شغلی جامعه آماری نمونه و توصیه ورود به حرفه طراحی قالی به دیگران در بین طراحان قالی مورد سنجش قرار گرفت و معلوم شد، تعداد ۱۶ نفر معادل ۸۰ درصد جامعه آماری تحقیق از موقعیت شغلی خود رضایت نداشته و این شغل را به دیگران نیز توصیه نمی کنند (جدول ۵). بدیهی است در چنین شرایطی و با این نتایج، طراحان پیشکسوت که تجربه سال ها فعالیت و حضور در این نظام را دارند، و دوران اوج و فرود و حتی طلایی ترین دوران رونق تولید فرش را نیز از سر گذرانده اند، نه تنها به تشویق فرزندان و افراد جوان جهت ورود به این نظام رغبتی نشان نخواهند داد، بلکه حداقل امکان و از سر خیرخواهی مانع ورود آنان به این حرفه خواهند شد.

جدول ۵- وضعیت رضایت شغلی و توصیه شغل طراحی به دیگران در جامعه آماری نمونه

نوع پاسخ	فراوانی	درصد
بلی	۴	۲۰
خیر	۱۶	۸۰

۶-۳- وضعیت یادگیری طراحی قالی در جامعه آماری نمونه

در این بخش نحوه یادگیری کنش طراحی قالی در بین جامعه آماری مورد نظر پژوهش بر اساس چهار شیوه مرسوم آموزش یعنی شیوه استاد شاگردی، آموزش مدرسه ای (هنرستان)، آموزش دانشگاهی و آموزش مستقل (خودآموز) مورد سنجش قرار گرفت (جدول ۶). یافته های این بخش نشان داد بیشترین فراوانی شیوه آموزش جهت یادگیری کنش طراحی قالی در بین جامعه آماری نمونه تحقیق، شیوه استاد شاگردی با تعداد ۱۴ مورد معادل ۷۰ درصد می باشد. شیوه یادگیری مدرسه ای (هنرستان) نیز از سوی هیچ یک از افراد جامعه نمونه جهت یادگیری عمل طراحی قالی به کار گرفته نشده بود. نکته دیگر این

سنجش اظهار ۵ نفر معادل ۲۵ درصد جامعه آماری پژوهش به یادگیری کنش طراحی قالی به صورت مستقل و بدون تعلیم دیدن نزد استادکار و یا معلم می باشد. نتیجه ۷۰ درصدی وضعیت یادگیری طراحان قالی از طریق استاد شاگردی، در عین حال که ظاهراً نشان دهنده تداوم حیات این نوع از شیوه انتقال سنتی دانش طراحی قالی می باشد، ولی ورود ۲۵ درصدی طراحان فعال در این نظام، بدون تعلیم خاص نزد استاد سنتی و یا دانشگاهی، نشانه های نگران کننده ای از آشفتگی معیارهای ارزیابی و صلاحیت سنجی فعالیت در این نظام را آشکار می سازد.

جدول ۶- وضعیت یادگیری طراحی قالی در جامعه آماری نمونه

شیوه یادگیری	فراوانی	درصد
استاد شاگردی	۱۴	۷۰
دانشگاهی	۱	۵
آموزش مستقل	۵	۲۵

۷-۳- وضعیت مدت زمان یادگیری طراحی قالی در جامعه آماری نمونه

در این بخش مدت زمان صرف شده جهت یادگیری طراحی قالی تا شروع فعالیت مستقل در جامعه آماری نمونه مورد سنجش قرار گرفت (جدول ۷). نتایج نشان می دهند بیشترین تعداد جامعه آماری نمونه با تعداد ۶ نفر معادل ۳۰ درصد مدت زمان ۵ سال را جهت یادگیری طراحی قالی صرف کرده اند. در مرتبه بعدی تعداد سال های آموزش برای شروع فعالیت مستقل مدت زمان ۱ سال با تعداد ۵ نفر و معادل ۲۵ درصد طراحان قرار گرفت. در مجموع ۵۵ درصد جامعه آماری نمونه تحقیق مدت زمان ۵ سال و کمتر را صرف یادگیری طراحی قالی قبل از فعالیت مستقل نموده اند. مقایسه پاسخ های این گزینه با وضعیت سنی پاسخ جامعه آماری تحقیق نشان می دهد با کمتر شدن میانگین سنی طراحان قالی تبریز مدت زمان آموزش حرفه طراحی فرش نیز به طور محسوسی کاهش پیدا می کند. به عبارتی این داده ها نشان از کوتاه شدن مدت زمان آموزش در دوره معاصر در مقایسه با نسل قبلی داشته و حکایت از تغییر در مبانی نظام آموزش طراحان دارد. میانگین مدت زمان آموزش در جامعه آماری قبل از شروع به فعالیت مستقل نیز ۸/۹ سال بوده است. با دقت در این آمار، نتایج حاصل از جدول ۶-۷ مبنی بر یادگیری ۷۰ درصدی طراحان قالی تبریز به شیوه استاد شاگردی خوشبینانه و غیر واقعی به نظر می رسند. از معیارهای یادگیری در نظام آموزش سنتی، توجه به زمان گذشته و تجربه اندوزی می باشد (آژند: ۱۳۸۰). مطابق نتایج جدول ۶-۸ تنها ۲۵ درصد طراحان قالی فعال در نظام طراحی تبریز مدت زمانی بیش از ۱۰ سال را به تجربه اندوزی و یادگیری گذرانده اند. از این رو به نظر می رسد انتظار رهگیری معیارهای مورد انتظار کنش های سنتی در آثار این طراحان با واقعیات موجود، تطابق نداشته باشد.

جدول ۷- وضعیت مدت زمان آموزش طراحی در بین اعضای جامعه آماری نمونه

درصد فراوانی تراکمی	درصد	فراوانی	سال آموزش
۲۵,۰	۲۵	۵	۱
۵۵,۰	۳۰,۰	۶	۵
۶۰,۰	۵,۰	۱	۶
۶۵,۰	۵,۰	۱	۷
۷۵,۰	۱۰,۰	۲	۱۰
۸۵,۰	۱۰,۰	۲	۱۵
۹۰,۰	۵,۰	۱	۲۰
۹۵,۰	۵,۰	۱	۲۸
۱۰۰,۰	۵,۰	۱	۳۰

۸-۳- وضعیت به کارگیری شاگرد یا کارآموز در جامعه آماری نمونه

در این بخش به جهت ارزیابی وضعیت تداوم نظام استاد شاگردی در نظام طراحی قالبی تبریز به کارگیری یا عدم به کارگیری شاگرد در زمان انجام مصاحبه ها و یا تمایل به این کار در میان اساتید طراح جامعه آماری نمونه مورد بررسی قرار گرفت. نتایج نشان می دهد ۱۵ نفر از جامعه آماری نمونه معادل ۷۵ درصد از طراحان در حال حاضر از شاگرد کارآموز استفاده نمی کنند و تمایلی هم به جذب شاگرد ندارند. این نتایج، یک بار دیگر عدم رغبت نیروهای جوان جهت فعالیت در این حرفه را آشکار ساخته و افزایش شکاف بین نسلی و اختلال در روند جامعه پذیری طراحان را نمایان می کنند. پیدایش چنین خلای در نظام طراحی قالبی تبریز، بیشترین آسیب را در حوزه آموزش سنتی و انتقال تجارب اساتید پیشکسوت در قالب قواعد و منابع صحیح کنش طراحی وارد ساخته است.

جدول ۸- وضعیت به کارگیری کارآموز در جامعه آماری نمونه

برخوردار از کارآموز	فراوانی	درصد
بلی	۵	۳۵
خیر	۱۵	۷۵

۴- بحث و نتیجه گیری

جمع بندی نتایج برآمده از جداول فوق تصویری روشن از وضعیت جامعه پذیری عاملان درگیر در نظام طراحی قالی تبریز را بازتاب می دهد. تفسیرها و تبیین فرآیندی این نتایج می تواند در فهم زمینه های گونه گونی در شیوه های طراحی قالی معاصر تبریز موثر واقع شود.

پایین بودن میزان تداوم نسلی کنش طراحی در بین جامعه آماری نمونه (۳۵ درصد) علاوه بر تاثیر نارضایتی از چرخه اقتصادی در این صنف نشان دهنده ورود عمده طراحان خارج از نظام طراحی فرش تبریز به این مجموعه است. میانگین سنی ۴۸/۹ سال طراحان قالی تبریز به همراه وضعیت تحصیلی عموماً دیپلم و زیر دیپلم و سابقه کار بالای آنها (۲۸/۷) نیز نشان می دهد دانش آموختگان رشته های مرتبط با طراحی و تولید فرش از جمله طراحی قالی نقش فعال و مشهودی در نظام طراحی قالی تبریز و شکل گیری مولفه های بصری و سبک ساز طرح های قالی معاصر تبریز ندارند.

در بخش سوالات مربوط به ارزیابی وضعیت آموزش در نظام طراحی قالی تبریز، هر چند نتایج اولیه گویای ورود ۷۰ درصدی جامعه آماری این نظام از طریق یادگیری استاد شاگردی می باشد ولی نکته مهم و قابل توجه فعالیت ۲۵ درصدی اعضای فعال در این صنف بدون آموزش مستقیم نزد استاد کار یا معلم و از طریق خودآموزی و یادگیری کنش طراحی در مدت زمانی کمتر از ۵ سال توسط ۳۰ درصد مصاحبه شونده گان است. چنین نتایجی با معیارهای آموزش در نظام آموزش استادشاگردی که اهمیت زمان و تجربه آموزی در آن به مراتب مهم و دارای ارزش است، مغایرت دارد. ضمن اینکه عدم استفاده از شاگرد یا کارآموز در بین ۷۵ درصد از جامعه آماری نمونه تحقیق و نیز عدم تمایل آنها به جذب شاگرد، نشان از وجود آسیب های جدی در این نظام و گویای بروز انقطاع در سیستم تعلیم استاد شاگردی در نظام طراحی قالی تبریز می باشد.

اکثر طراحان قالی مصاحبه شونده اعتقاد دارند، آموزش مستمر در تمام سطوح نظام تولید قالی و به عبارتی دنیای هنر قالی تبریز بویژه در نظام طراحی قالی ضرورت دارد. آنها اعتقاد دارند دامنه این آموزش بایستی شامل مصرف کنندگان نیز بشود بویژه اینکه با موانع موجود بر سر صادرات فرش توجه به مصرف کنندگان داخلی دارای اهمیت بیشتری شده است. زیرا تا مصرف

کننده به کیفیت و اصالت آشنا نباشد در انتخاب نقشه‌های اصیل و ماندگار دچار خطا خواهد شد. مانند آنچه امروزه در تغییر بخشی از بازار مصرف از خارج به داخل و اهمیت یافتن خریداران خانگی که آگاهی چندانی از اصالت‌ها نداشته و تحت تاثیر فرهنگ مدگرا، تجملی و چشم و هم چشمی جامعه قرار گرفته‌اند و سلیق سیال و آنی دارند دیده می‌شود. «مشتری اگر اصول را بداند طرح اصیل را می‌خرد از این رو همه ما شدیداً به کلاس نیاز داریم. مانند طراح، تاجر و مشتری. طراحان باید اول اصالت‌ها را بشناسند و بدانند اصل و اصول کدام است. باید هویت تبریزی بودن را با استفاده از تضادهای رنگی و گل‌های درشت حفظ کرد» (مصاحبه شونده شماره ۵).

کارآمد نبودن نهادها و سازمان‌های مربوطه از جمله، مرکز ملی فرش و انجمن صنفی طراحان در جهت آسیب‌شناسی و توجه به نیازهای اعضا بویژه حوزه آموزش و بازآموزی مدام آنها از جمله مواردی است که بویژه طراحان جوان‌تر همواره از آن گله دارند. هرچند آنان اذعان دارند انجمن طراحان در گذشته اقداماتی انجام داده است ولی عمده این اقدامات در قالب سخنرانی‌های موردی و به طور نامنظم بوده تا برپایی کارگاه‌های مفید و کاربردی. افراد مصاحبه‌شونده عدم وجود ضوابط کافی در عضوگیری و ورود افراد غیر فعال و کم‌تجربه در این صنف و آسیب‌های بعدی ناشی از این حضور و نیز فقدان نظارت بر فعالیت طراحان در طول دوران فعالیت آنها را از دیگر مشکلات مربوط به نظام آموزش و ضعف در ارتقای سواد طراحان می‌دانستند. مثلاً طراح شماره ۱۹ که از قدیمی‌ترین طراحان فعال و مورد احترام بازار است عقیده دارد «در ایران هنر یتیم است، خصوصاً طراحی قالی، خصوصاً طراحان یتیم هستند و هیچ‌گونه تعلیم درست و حسابی ندیده‌اند... من همیشه به طراحان جوان می‌گویم شما کلاهتان را قاضی کنید و بگویید چی بلدید طراحی کنید؟ آهو، پرنده، شیر... کدام یک را بلدید؟ اگر با ناشی‌گری و سماجت و بی‌تعلیمی باشد بازار به این وضع می‌افتد. الان این همه فرش بدون مشتری در بازار نتیجه سوتی‌های طراحان است». طراح شماره ۲ نیز در خصوص ضعف طراحان جوان و نوآموز در شناخت اصول می‌گوید «امروزه شاگرد بازار سریع می‌خواهد مستقل شود و این عیب است امروز». آنچه از گفتار و نظرات مصاحبه‌شوندگان دریافت می‌شود، فقدان سیستم نظارتی و ارزیابی در جهت شناسایی موانع و ارتقای سطح دانش و آگاهی طراحان قالی تبریز نسبت به شیوه‌های سنتی و کلاسیک طراحی قالی این شهر و ارتقای ذائقه جامعه مصرف‌کننده برای مطالبه طرح‌های اصیل می‌باشد.

با توجه به تحلیل‌ها و تبیین‌های فوق و در راستای سوالات پژوهش می‌توان گفت فرآیندهای شاگردپروری در بین طراحان فعال در نظام طراحی قالی تبریز از سیالیت و گونه‌گونی برخوردار است و یک شیوه نظام‌مند، جامع و ساخت‌یافته‌ای در جهت تربیت طراحان قالی معاصر وجود ندارد و این روند ناهمگون با خارج شدن طراحان پیشکسوت و باتجربه از گردونه فعالیت، همواره در حال تشدید است. نتیجه آشفستگی و سیالیت در فرآیندهای آموزش طراحان در کنش‌های آنان بازتاب یافته و باعث تنوع در این کنش‌ها از طریق شخصی‌سازی شیوه‌های نهادینه شده و سنتی کنش شده است.

فهرست منابع

- آژند، یعقوب. ۱۳۸۰. *نظام سنتی استاد شاگردی در نقاشی ایران*. فصلنامه هنرهای زیبا، شماره ۱۰، صص ۱۲-۴.
- مصاحبه با طراحان قالی معاصر تبریز،

همایش ملی فرش و نیازهای معاصر آبان ۹۷